

המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל / Mandel Institute for Jewish Studies

'Little Red Riding Hood' — The Haredi Version in a National-Religious Virtual Forum /

כיפה אדומה הגרסה החרדית' בפורום וירטואלי דתי-לאומי

Author(s): רחל בן כנען, רות ראופמן, Rachel Ben-Cnaan and Ravit Raufman

Source:

Jerusalem Studies in Jewish Folklore /

מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי

כרך (תשס"ט), pp. 135-155

Published by: Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23358509>

Accessed: 07-11-2015 19:13 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to

מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי / *Jerusalem Studies in Jewish Folklore*

<http://www.jstor.org>

כיפה אדומה – הגרסה החרדית' בפורום וירטואלי דתי-לאומי

מאת

רחל בן-כנען ורוית ראופמן

המעשייה 'כיפה אדומה' (AT 333) עברה גלגולים רבים הן בנוסחים בעל פה והן בנוסחים שהועלו על הכתב. לאורך השנים היא שבה ונדונה במחקר.¹ עם כניסתו של האינטרנט לחיי היומיום מופיעים נוסחים ישנים וחדשים של טיפוס סיפורי זה במרחב הווירטואלי. תופעה זו יוצרת נסיבות היגוד חדשות, ההופכות את מלאכת המחקר והפירוש למורכבת מבעבר, שכן יש להביא בחשבון גם את ייחודו של המדיום האלקטרוני בהעלאת סיפורים, הפצתם, שימורם וכתיבת גרסאות חדשות. מאמר זה עוסק בנוסח אינטרנט של הטיפוס הסיפורי AT 333, המכונה 'כיפה אדומה'. נראה כיצד נוסח זה וההקשר בו הופיע שירתו מטרת חברתיות, פוליטיות ופסיכולוגיות הרלוונטיות למציאות החיים של קהילה דתית-

1 ראו למשל: G. Anderson, 'Old Tales for New: Finding the First Fairy Tales', H. Ellis (ed.), *A Companion to the Fairy Tale*, Cambridge 2003, pp. 85–99; F. Attwood, 'Who's Afraid of Little Red Riding Hood? Male Desire, Phantasy and Impersonation in the Telling of a Fairytale', *Mythmaking from Past to Present*, 6, (1999), pp. 95–105; S. L. Beckett, 'Recycling Red Riding Hood in the Americas', M. C. Anderson and M. Blayer (eds.), *Studies on Themes and Motifs in Literature*, New York 2005, pp. 7–28; M. Douglas, 'Red Riding Hood: An Interpretation from Anthropology', *Folklore*, 106 (1995), pp. 1–7; A. Dundes, (ed.), *Little Red Riding Hood: A Casebook*, Madison 1989; M. Hamersak, 'History, Literature and Childhood: Encounters and Departures', *Journal of Ethnology and Folklore Research*, 41, (2004), pp. 23–39; F. R. Johnson and M. Carroll, 'Little Red Riding Hood Then and Now', *Studies in Popular Culture*, 14, (1992), pp. 71–84; F. Mackintosh, 'Babes in the Bosque: Woman's Writing Fairy Tales in Twentieth-Century Argentine', D. Haase (ed.), *Fairy Tales and Feminism Approaches*, Detroit 2004, pp. 149–169; C. Orenstein, *Little Red Riding Hood Uncloaked: Sex, Morality, and the Evolution of a Fairy Tale*, New York 2002; M. Soriano, *Les contes de Perrault: Culture Savante et Traditions Populaires*, Paris 1986; Z. Shavit, *The Poetics of Children's Literature*, Athens 1986; Y. Verdier, 'Little Red Riding Hood in Oral Tradition', *Marvels and Tales: Journal of Fairy Tales Studies*, 1–2 (1997), pp. 101–123; J. Zipes, *The Trials and Tribulation of Little Red Riding Hood*, New York and London 1993

[מחקר ירושלים בפולקלור יהודי, כו (תשס"ט), עמ' 135–155]

לאומית בישראל המתקיימת כקהילה וירטואלית ברשת האינטרנט. בפרשנותנו לנוסח האינטרנט של 'כיפה אדומה' נבחן את הטקסט ואת ההקשר שבו הופיע, ונעסוק במיוחד בהקבלה בין רכיבי הטקסט לבין רכיבי השיח של הפורום שבו פורסם.

כותרתו של הנוסח הנדון במאמר 'כיפה אדומה – הגרסה החרדית!'; והוא פורסם בכ"ו בסיוון תשס"ו, 22 ביוני 2006, בשעה 12:28, בפורום של ערוץ 7 המכונה 'תורת חיים בעז',² פורום דתי-לאומי המיועד לבני נוער. נראה כי נוסח זה הולם את תוכני הפורום, והוא השתלב היטב באווירה החברתית, הדתית והפוליטית שלו. משתתפי הפורום חברים בתנועת הנוער הדתית-הלאומית 'אריאל', שפרשה מהתנועה הדתית-הציונית הוותיקה 'בני עקיבא'. תנועת 'אריאל' היא תנועה אדוקה מ'בני עקיבא', ופעילות הבנים והבנות מתקיימת בה בנפרד.³ לעובדה זו השלכות חשובות על האופן שבו עשויים להיתפס היחסים בין המינים במעשייה 'כיפה אדומה'. הדיונים בפורום גדושים בנושאים הנמצאים דרך קבע על סדר יומה של החברה הישראלית, כגון יחסים בין קבוצות דתיות שונות, דתיים וחילונים, יהודים וערבים, ימניים ושמאלנים וכן היחסים בין הישראלים לאמריקנים, ואפשר למצוא ביטוי לנושאים אלה גם במעשייה 'כיפה אדומה', על אופייה הסמלי, הקוטבי, הסטראוטיפי והקונוונציונלי.

בפרשנותנו לנוסח האינטרנט נבחן את היחסים בין שלושה מרכיבים: הרכיבים הטקסטואליים של נוסח האינטרנט של 'כיפה אדומה', השיח בין משתתפי הפורום הווירטואלי 'תורת חיים בעז' כהיבט הקשרי וזיקתם של שני מרכיבים אלה לטיפוס הסיפורי AT 333 על נוסחיו השונים.

פולקלור בתרבות הדיגיטלית – קהילות בפורום ופולקלור באינטרנט

קהילה היא קבוצת אנשים שחבריה חיים במקום מוגדר, יש להם ממשל משותף, והם בעלי מורשת תרבותית והיסטורית משותפת,⁴ או קבוצת אנשים בעלי אינטרסים משותפים שיצרו קשרים חברתיים.⁵ היווצרותן של קהילות וירטואליות בעקבות התפתחות מדיום האינטרנט,

2 http://www.inn.co.il/Forum/lmf_read.aspx/11795

3 תנועת 'אריאל' היא תנועת נוער דתית-לאומית שהתפצלה בשנת 1980 מתנועת הנוער 'בני עקיבא'. הפיצול מ'בני עקיבא' נבע מן הדרישה של בני 'אריאל' להעלאת הרמה הרוחנית של בני התנועה, שמשמעותה גם דרישה להפרדה מוחלטת בין בנים לבנות. הקמת התנועה עוררה ביקורת מצד חוגים בציבור הדתית שראו בה ביטוי להקצנה הדתית של הציבור הדתי-הלאומי. יש המגדירים אותה כשייכת למגזר החרדי-הלאומי, המכונה 'חרד"ל', מפני שהיא קרובה בהשקפותיה לתפיסת העולם החרדית. עם זאת יש להבחין בבירור בין החברה החרדית ל'לית לבין החברה החרדית, שאין בה תנועות נוער, שכן בני הנוער משתייכים לישיבות וכל פעילותם החברתית מתנהלת במסגרת זו. תנועת הנוער החרדית היחידה הקיימת בישראל, 'בתיא', נועדה לבנות. קיומה אפשרי כיוון שבנות אינן תלמידות ישיבה.

4 D. Trend (ed.), *Reading Digital Culture*, Malden, Mass. 2001, p. 251

5 M. E. Price and G. V. Stefaan, *Self-regulation and the Internet*, The Hague 2005

הצריכה הגדרות חדשות של מושג הקהילה. ויליאם גיבסון העניק למרחב המדומיין את השם cyberspace.⁶ הוארד ריינגולד טבע את המושג קהילה וירטואלית, ואפיין אותה כקבוצה שמתבצעות בה פעולות גומלין חברתיות, ואשר שלא כמו הקהילה המסורתית אינה מבוססת על קרבה פיזית.⁷ בקהילה הווירטואלית מתקיימים יחסים בין-אישיים וניתנת תמיכה רגשית. הקהילה מאפשרת קיום יחסים חברתיים מתמשכים עם בני שיח אשר אינם נמצאים בסביבה המידית, והיא מספקת למשתמשים תחושת הזדהות והשתייכות.

אחת מצורות ההתקשרות הנפוצות באינטרנט היא הפורום. הפורום הוא מסגרת תקשורת א-סינכרונית שבה הודעות הכותבים מופיעות על צג המחשב בתוספת מידע רב. נוסף על האפשרות לקרוא את ההודעה עצמה ניתן לדעת מתי התפרסמה, מי פרסם אותה ועל איזו הודעה היא מגיבה. יתרון הא-סינכרוניות אינו רק ביכולת הקריאה והכתיבה של הודעות בכל עת, אלא גם בפרקי הזמן הארוכים שהמידע נשמר.⁸ שלא כמו טקסט מודפס, שמסגרתו סגורה ולינארית, הטקסט בפורום נבנה לא רק מתוך עצמו, כטקסט סגור, אלא גם מן היחסים בינו לבין טקסטים אחרים. המידע ברשת והשימוש בטכנולוגיית היפר-טקסט מאפשרים יצירת מאגר טקסטים שנמצאים במחשבים שונים, ושמוקשרים אלה לאלה. כתוצאה מכך ניתן ליצור מערכת טקסטואלית לא לינארית שהקורא יכול לנוע בה מטקסט לטקסט. הקישוריות נקבעת לא על ידי המחבר בלבד, אלא גם על ידי הקוראים, שיכולים לקשר את המידע שלהם למידע שנמצא ברשת.⁹ גורמים אלה עיצבו גם את תהליכי ההתקבלות והפירוש של נוסח האינטרנט של 'כיפה אדומה'.

6 W. Gibson, *Neuromancer*, New York 1984

7 H. Rheingold, 'The Virtual Community', טרנד (לעיל הערה 4), עמ' 272–280. חוקרים מתחומים שונים עסקו במגוון היבטים של קהילות ברשת האינטרנט. ראו למשל: ג' אחיטוב, 'עולם ללא סודות: על חברת המידע הפתוח, תל אביב תשס"ב'; B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised edition, London and New York 1991. לדברי בן-זאב היחסים ברשת, שמבוססים בעיקר על דמיון, משלימים את היחסים הממשיים שלנו. הגם שהמציאות ברשת היא במידה רבה דמיונית, העיסוק ברשת נוגע לתכנים השייכים גם למציאות שמחוץ לה. הרשת מסירה את המסכות שלנו אבל אינה מותירה אותנו במערומינו. ראו: א' בן-זאב, אהבה ברשת: רגשות גולשים באינטרנט, אור יהודה תשס"ד. ההשלכות הפסיכולוגיות של הרשת על בני נוער נדונו במספר מחקרים. ראו למשל: J. Davies, "Hello Newbie!! big welcome hugs!! hope u like it here as much as I do!": An Exploration of Teenagers Informal Online Learning', D. Buckingham and R. Willett (eds.), *Digital Generations: Children, Young people and New Media*, Mahwah, New Jersey and London 2006, pp. 211–229; P. Takayoshi, 'Noboy Allowed: The Wide Web as a Clubhouse for Girls', *Computers and Composition*, 16 (1999), pp. 89–106; M. Polak, 'It's a URL Thing: Community Versus Commodity', בקינגהם ווילט (שם), עמ' 177–193.

8 M. Montero and D. Stokols, 'Psychology and the Internet: A Social Ecological Analysis', *Syberpsychology and Behavior*, 6, (2003), pp. 59–72

9 H. Meishar-Tal, 'The Internet and Social Space Dynamics', Ph.D. dissertation, University of Haifa, 2006

יסודות התמורה החלים על הסיפור העממי מחייבים לבחון אותו בראייה פלורליסטית.¹⁰ התקשורת הענפה המתקיימת באינטרנט באמצעות טקסטים כתובים, תמונות וקולות, מגבירה את תופעת הקיום המרובה של הסיפור העממי בהופיעו ברשת.¹¹ גרגורי נאגי כינה נוסח שבעל פה – טקסט נייד, והגדיר אותו יצירה עממית הנמצאת בעיצומו של תהליך התגבשות בעל פוטנציאל לריבוי גרסאות, הן בביצועו בעל פה והן בהעלאתו על הכתב;¹² נראה כי הגדרה זו הולמת את היקרותו של הטקסט העממי במדיום האינטרנט. בעידן התקשורת האלקטרונית ההיבטים התקשורתיים של הטקסט העממי, יחסי מספר – קהל ונסיבות היגוד, מצריכים לבחון את הסיפור בראי ייחודו של מדיום האינטרנט והאופי הייחודי של נסיבות ההיגוד בו, ונושא זה כבר נדון במחקר בגישות שונות.¹³ אכן דנדס היה מראשוני חוקרי הפולקלור שצינו כי קהילות עממיות וירטואליות מתאמות לקריטריונים של הגדרות פולקלוריסטיות מסורתיות.¹⁴ גם הרמן בסינגר עסק באופן שבו משפיע האינטרנט על התהוות מסורות פולקלוריסטיות. לדעתו התמורות הטכנולוגיות באות לידי ביטוי הן בצורות החדשות של הפולקלור, הן בתכנים והן בהקשר הפולקלורי.¹⁵ מכאן שהאינטרנט משמש חוליה בשלשלת ההעברה המסורתית של הסיפור העממי, ובדומה ליסודות המרכיבים אירוע היגוד עממי, הוא כולל הן את הטקסט והן את אמצעי העברתו לנמענים. זמינותו של האינטרנט היא בבחינת הזדמנות לרבים אשר קולם אינו נשמע בקהילה המוחשית מסיבות שונות. דברים אלה רלוונטיים במיוחד לקהילת נערות מתגורות, כפי שנראה בהמשך המאמר, בדיון בשיח הבנות בפורום.

- 10 R. Finnegan, *Oral Tradition and the Verbal Art: A Guide to Research Practices*, London 1992
- 11 ר' בן-כנען, 'הרטוריקה של הספרות העממית כאמצעי לעידוד קריאה אצל ילדים', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 2004; ע' יסיף, סיפור העם העברי: תולדותיו סוגיו ומשמעותו, ירושלים תשנ"ד
- 12 G. Nagý, *Poetry as Performance: Homer and Beyond*, New York 1996, p. 210
- 13 H. Bar-Itzhak and L. Fialkova, 'Folklore and Computer', *Jazyk I Kultura: Chetvertaia Mezhdunaroknaia Konferentsiia Materialy*, Kiev 1996, pp. 143–152; L. Fialkova and M. Yelenevskaya, 'Ghosts in the Cyber World: Analysis of the Folklore Sites in the Internet', *Fabula*, 42, 1–2 (2001), pp. 64–89; R. A. Georges and M. O. Jones, *Folkloristics: An Introduction*, Bloomington 1995; R. G. Howard, 'Apocalypse in Your In-Box: End-Times Communication on the Internet', *Western Folklore*, 56 (1997), pp. 295–315; S. G. Jones, 'The Internet and Its Social Landscape', idem (ed.), *Virtual Culture, Identity and Communication in Cybersociety*, London 1997, pp. 7–35; G. Riva and C. Galimberti, *Toward CyberPsychology: Mind, Cognition and Society in the Internet*, Amsterdam 2001; I. Schneider, 'Erzählen im Internet: Aspekte kommunikativer Kultur im Zeitalter des Computer', *Fabula*, 37 (1996), pp. 8–27; D. Waskul, *Self-Games and Body-Play: Personhood in Online Chat and Cybersex*, New York 2003
- 14 A. Dundes, *Interpreting Folklore*, Bloomington 1980
- 15 H. Bausinger, *Folk Culture in a World of Technology*, Bloomington 1990, p. 5

'כיפה אדומה – הגרסה החרדית!': טקסט וקונטקסט באינטרנט

להלן נוסח הסיפור כפי שהועלה בפורום 'תורת חיים בעוז':
 היה הייתה בעיר ירושלים / כיפה אדומה, ילדת מחמדיים
 ואמה הרבנית, הצדקת הגדולה / ואביה החשוב ראש הישיבה
 ויום אחד, לאחר שחרית / סל עם ממתקים הביאה הרבנית
 'סבתא חולה, לא עלינו', אמרה האם / 'זאמרנו מי שברך, ירחם השם'
 'קחי הסל עם הממתקים במהרה / הכל בהכשר הבד"ץ, אל דאגה'
 נטלה ספר תהילים ואצה החסודה / לעשות את רצון האם היקרה
 הלכה והלכה ביער האפל / ולפתע פגשה בזאב עצל
 הזאב גבוה, ושטריימל על ראשו / ופנים מפחידות לו וזקן על לחיו
 'שלום לך', אמרה חיית הקודש / 'גמרתי הלל כי היום ראש חודש'
 'ולכן אלוך ולא ארבה שיחה / שנאמר "אל תרבה שיחה עם האישה"
 'מה מעשיך?' שאל הילדה-חייה / 'אני הולכת לסבתי לגיטל בת-אריה'
 'זו סבתי שחולה במחלה הזיא', אמרה / 'התתפלל עליה בתפילת עמידה?'
 'בוודאי', ענה החבר / 'אך עלייך להגיע כבר, אז בואי נמחר'
 וכך הלכו, כאדם וחווה / וטיילו ביער האפל והנורא
 ואז אמר: 'אוי, עלי לרוץ למנחה!' / אך באמת רץ לבית הסבתא
 וכשהגיע, לא דפק בדלת / אלא נכנס לבית והסבתא זועקת
 ואז נזכר ששתה מקודם חלב / אז ספר חצי שעה – מעכשיו!
 ואחר ששטף את פיו ורעבו גדול / פתח את פיו וברך – 'שהכל'
 ומיד-מיד טרף את הצדקת / וספר תהילים נפל על המרצפת
 אץ הזאב ופשט את הקיטעל / ולבש את בגדי סבתא גיטל
 ולפני שהספיק לאמר 'יושב בסתר עליון' / נשמעה דפיקה בדלת ברעש קטון
 הייתה זו הילדה הקטנה / (להזכירכם – כיפה אדומה)
 שהביאה ממתקים בהכשרים מצוינים / אך לא ידעה שזה הזאב האלים
 אך סבתא נראתה מוזר חשבה הכיפה / היא נראית כמו הלוויתן שטרף את יונה
 'למה אונייך כה גדולות?' שאלה בכאב / 'לשמוע שיעורי תורה', ענה הזאב
 'למה האף שלך כל כך מעוות?' / 'כדי שאוכל להריח בשמים במוצאי שבת'
 'למה שינייך נראות כמו מערות?' / 'כדי לטורף ולברך ש"הכל נהיה בדברו"
 ומהר מהר בדרך הרשע / וטרף את הכיפה זיכרונה לברכה
 ולפתע, לאחר מנחה בישיבה הסמוכה / שמע איזה אברך את זעקת הקטנה
 אץ הבוחזר עם הפיאות המסולסלות / ופתח הכרס והוציא הבנות
 ומיד באה השדכנית של הכפר / וקבעה שידוך בין הכיפה לבחור היקר
 וחזו הם באושר, הללוהו / ויש להם עשרה ילדים כן ירבו.

ה' הוא המלך!!!!!!
 במלך מי יעז להילחם!!!!
 הא??????????????

כותרת הסיפור מצהירה כי הוא גרסה חרדית למעשייה 'כיפה אדומה'. לכל מי שמכיר את אורחות החיים של קהילות חרדיות בישראל ברור כי לא ייתכן שהסיפור נועד לקהל חרדי. מעשיות רבות עובדו על מנת להתאימן לתכנים ההולמים את עולם הילדות וכן לגורמות התנהגות ולערכים חברתיים שהמבוגרים מבקשים להנחיל לילדים.¹⁶ עולם הילדות כפי שהוא מוצג בספרות החרדית לילדים בישראל כיום עולה בקנה אחד עם הכוונות הדידקטיות של החברה החרדית. סגירותה של חברה זו והשמרנות מפני השפעות זרות, כפי שתוארו בידי אסתר מלחי, אינן מאפשרות לחשוף את ילדיה למעשייה כזאת.¹⁷ יתרה מזו, על הנוער החרדי חל איסור חמור לגלוש באינטרנט, הואיל ואין יכולת לפקח על התכנים שאליהם הוא נחשף במדיום זה. משום כך לא תיתכן בחברה החרדית השתתפות בפורומים וירטואליים,¹⁸ וממילא לא סביר כי טקסט המועלה באינטרנט עבור משתתפים בפורום נועד לחברה זו. נוסח האינטרנט מבוסס על הקונוונציה הסיפורית של הטקסט המסורתי, אך בימת ההתרחשות הועתקה בסיפור מן העיר האירופי אל הוויה אקטואלית בישראל, ובסיפור נשזרו שפע יסודות של עולם היהדות מדורי דורות (תפילה, טקסים ומנהגים), והם יוצרים אפקט קומי ופרודי. אפקט זה נוצר אפוא מן ההיתוך בין הסיפור הישן לבין נוסחו החדש, כמקובל בתהליכי היווצרותם של נוסחים חדשים. בתודעת הקורא שני הטקסטים מובחנים לחלוטין זה מזה אף שהם חודרים זה לזה בפרטים רבים.¹⁹ היסודות הדתיים המשובצים בסיפור נמצאים בלב הקונסנוס של כל קהילה דתית יהודית, אך הם מוצגים בטקסט בהגזמה עד כדי גיחוך, והדבר מחזק את האפשרות כי לפנינו פרודיה – הממתקים הם בהכשר הבר"ץ, הזאב הרשע מקפיד על קלה כחמורה בגינונים דתיים, אוניו גדולות כדי לשמוע שיעורי תורה, אפו מעוות כדי להריח בשמים במוצאי שבת, הוא מגלה בקיאות

16 א' כהן, תמורות בספרות ילדים, חיפה תשמ"ט; ד' שטרן, אלימות בעולם קסום: מחקר באופייה האלים של המעשייה הנשית לילדים, רמת גן תשמ"ו; ע' שנהר, סיפורים משכבר: המעשייה העממית לילד, חיפה תשמ"ו.

17 א' מלחי, 'ספרות הילדים החרדית ותפיסת חז"ל את עולם הילד', טללי אורות: שנתון מכללת אורות ישראל, ו (תשנ"ה), עמ' 429–413; הג"ל, 'ספרות הילדים החרדית כתופעה תרבותית ישראלית', באמת?, מאסף לעיון, הוראה ומחקר בספרות ילדים, 6–7 (תשנ"ג), עמ' 27–47.

18 בשנת 2000 הכריזה מועצת גדולי התורה שהאינטרנט אסור באיסור חמור. למרות זאת יש לסייג את הקביעה כי נוער חרדי אינו משתמש באינטרנט. יש כיום אתרי חרדים רבים העושים שימוש בטכנולוגיה המודרנית לצורכי השיח הפנימי שלהם, חרף האיסורים הרבניים על השימוש באינטרנט שלא למטרות עבודה. בתי אב רבים בבני ברק ובירושלים משתמשים במחשב הביתי ובאינטרנט לצרכים פוליטיים, חברתיים, דתיים ומסחריים, תוך הטמעת הטכנולוגיה והתאמתה למבנה התרבותי של הקהילה. וראו: G. Barzilai, *Communities and Law: Politics and Cultures of Legal Identities*, Michigan 2003.

19 א' שוהם, המשמעות האחרת: מן המשל האלגורי ועד הסיפור הפארא-ריאליסטי, תל אביב תשמ"ב.

מופלגת בכל התפילות ומקפיד על כשרות. שיאו הפרודי של תיאור הזאב בא לידי ביטוי בתשובתו ששיניו גועדו לטרוף את קרבנו ובו בזמן לברך 'שהכל נהיה בדברו', והוא גם השהה את טריפת סבתא מפני שנוכח כי 'שתה מקודם חלב'. תגובות משתתפי הפורום על הטקסט, שצוין בהן כי הוא מצחיק ומשעשע, מחזקות את ההשערה שאין לתפוס את הכותרת 'גרסה חרדית' כפשוטה, אלא כפרודיה. ראוי לציין כי המעשייה 'כיפה אדומה' זכתה לאורך השנים לאין-ספור עיבודים פרודיים,²⁰ ואפשר שלפחות אחדים מהם מוכרים למשתתפי הפורום או למחבר נוסח האינטרנט, וייתכן כי השפיעו עליו.

הצפנים המשמשים בספרות היהודית הדתית מוכרים לכל קהל דתי, והשימוש של הדמויות הספרותיות בסיפור בצופן לשוני ומטא-לשוני (כגון ספר תהלים, תפילת ראש חודש ותפילת עמידה) וכן בצופן חברתי-תרבותי חוץ-ספרותי (חגים, מועדים ומנהגים) מקרבים דמויות אלה אל הנמענים המשתמשים אף הם בצפנים אלה. המסגרת התקשורתית מאפשרת את הבנת מבנה השיח של הביצוע ופרשנות הקהל.²¹ אף כי דפוס ההתנהגות של הדמויות בסיפור זהים לאלה של היהודי המאמין, פרסומו של הסיפור בפורום של קהילת חברי תנועת 'אריאל' הפך אותו לאלגוריה שלשון העקיפין שלה מציעה שני מישורי הבנה: זה המתואר וזה המשתמע. נראה כי הופעת טקסט פרודי ומשעשע בפורום העוסק בעיקר בתכנים פוליטיים, לאומיים, דתיים וחברתיים, ואשר מצהיר כי הוא פורום רציני שלא נועד למטרות בידור, איננה מקרית. עם זאת שלא כבאלגוריה הנוצרת כתוצאה מהצפנת רמזי אקטואליה במתכוון, דומה כי במקרה שלפנינו נוצרה האלגוריה מבלי משים. על רקע התכנים האקטואליים המעסיקים את משתתפי הפורום, עשוי נוסח האינטרנט לקבל פרשנות הקשורה ביחסי הקיטוב והעימות של חברי 'אריאל' עם קבוצות אחרות, בדומה לקיטוב בין הדמויות הראשיות בטיפוס הסיפורי AT 333.

מבדיקת אתרי אינטרנט רבים המיועדים לקהילות דתיות עולה כי זוהי המעשייה היחידה המופיעה באתרים דתיים, ותמיד בשימושים אלגוריים ופרודיים. מעניין כי הנוסח הנדון פורסם בסמיכות זמנים בכמה וכמה אתרי אינטרנט שקהילתם דתית ('כיפה סרוגה', 'חברה, הייד-פארק'). יש בידנו תיעוד של זמן הופעתו של הסיפור באתרים המצוינים לעיל, אך בשל טבעם של הפורומים באינטרנט אין להסיק מסקנות באשר לשאלת קיומם של נוסחים

20 הואיל ומוקד הדיון איננו הפרודיה לא הרחבנו את הדיון בנושא הפרודיה לסוגיה ולתת-סוגיה. עיבודים פרודיים למעשייה 'כיפה אדומה' נדונו במחקר. ראו למשל סקירתו של זייפס, שעסק בין היתר בשכיחות הופעת דמותה של כיפה אדומה בחוברות קומיקס, בסרטים מצויירים, בפרסומות, בכרטיסי ברכה, בסרטי וידאו ובתוצרי תרבות נוספים: זייפס (לעיל הערה 1). מבין העיבודים הפרודיים שתורגמו לעברית ושהגיעו לישראל, בולטת גרסתו של רואלד דאל, שבה שולפת כיפה אדומה ברגע האחרון אקדח ויורה בזאב. ראו: ר' דאל, חרוזים גלויים, תרגמה ועיבדה נ' קרסו, תל אביב 1997. וכן נזכיר את סרטם של קורי אדוארדס, טוד אדוארדס וטוני ליץ משנת 2006 'כיפה אדומה: הסיפור האמיתי'. אפשר שגם גרסאות אלו השפיעו על הנוסח שאנו דנות בו, אך ההשוואה במאמר מתרכזת בנוסחים המסורתיים של המעשייה.

21 M. M. Bakhtin, *The Dialogic Imagination: four essays*, Austin 1981, p. 354

מוקדמים שעלו באתרים דומים, מפני שמנהלי פורומים אינם מחויבים לשמירה מדוקדקת על החומרים העולים בהם, ולעתים קרובות הם נמחקים או נגנזים.

מיהי אפוא כיפה אדומה בנוסח האינטרנט הנדון? הואיל והיא מתוארת כילדה טובה וחסודה, ייתכן כי בסיפור הנמצא בפורום 'תורת חיים בעוז' של חברי תנועת 'אריאל' היא נתפסה כחברת התנועה. לעומת זאת הזאב חובש השטריימל מצטייר כרשע וכמתחסד, שגינוניו הדתיים הם בבחינת צביעות והונאה, ואשר על כן ניתן לייחסו לקבוצות עוינות המצויות בעימות עם חברי תנועת 'אריאל' (למשל 'בני עקיבא', ציונים, שמאלנים וערבים). פיצולה של תנועת 'אריאל' מתנועת 'בני עקיבא' מספק מסגרת התייחסות גם להבנת אפיונו של הזאב כעצל. מפרספקטיבה זו ניתן לראות את הזאב העצל כניגוד קוטבי לאברך הישיבה – האברך, שתורתו אומנותו, עוסק בתורה בישיבה הסמוכה, ואילו הזאב משוטט ביער בטל ממלאכה. אפשר שיש בתיאור זה לגלוג על קבוצות שלדעת משתתפי הפורום עושות שימוש אירוני ומתחזה בעיסוק התורני. תנועת 'אריאל' פרשה מ'בני עקיבא' בשל תביעותיה ליתר אדיקות ולהקפדה על הפרדה בין בנים לבנות בפעילויות השונות, וכן מחמת ביקורת על הרדידות הרוחנית של תנועת 'בני עקיבא', אשר חבריה לדעת אנשי 'אריאל' אינם מקפידים מספיק בענייני דת. משום כך ניתן לראות ביחסים בין כיפה אדומה, המכונה ילדת מחמדיים, לבין הזאב העצל המשוטט ביער ומתחזה לאברך, משל ליחסים בין חברי תנועת 'בני עקיבא' לבנות תנועת 'אריאל'.

כדרכו של סיפור עממי, הדמויות בסיפור נחלקות לטובות ולרעות. בנוסחים האירופיים המסורתיים הדמויות הגבריות הן צייד וזאב, בסיפור שלפנינו הצייד הוא תלמיד ישיבה מכובד, ואילו הזאב הוא רמאי מתחסד המנסה לטשטש את מהותו החייתית על ידי תפילות ומעשים טובים. הצייד בנוסחם של האחים גרים עוטה את עורו של הזאב כשהוא מציל את כיפה אדומה והסבתא, אך בסיפורנו הזאב עוטה מלכתחילה שטריימל, כיסוי הראש הדתי המתייחד בהיותו עשוי פרוות חיה. אפיונו של הזאב חבוש השטריימל והעוסק לכאורה ללא הרף בתפילה – שנועדה לקרבו למעשה הטרף ותו לא – מציג אותו באור אירוני ובלתי אמין. השטריימל, שהוא ביטוי מטונימי למהותו של היהודי החרדי, הופך בסיפורנו למטפורה למהותו החייתית של הזאב המתחפש. החייתיות המוסווית במלבושים הלקוחים מהעולם החרדי יוצרת יסוד אירוני ופרודי כאחד. על פי מסורות יהודיות רבות החתן היהודי עוטה לראשונה קיטעל ביום כלולותיו, והקיטעל שהזאב מסיר מסבתא ולובשו תורם אף הוא לאפקט הפרודי של נוסח האינטרנט, שהרי אין בכוונתו של הזאב לשאת את הנשים אלא לטרפן.

הגיבורה מכונה בנוסח האינטרנט בשם כיפה אדומה. ברור כי השם מוכר מהנוסחים האירופיים, ומדגיש את העובדה שהיא עוטה כיסוי ראש אדום, פרט מטונימי לגיבורה המבטא את מהותה. פרט זה נפוץ כל כך עד כי בנוסחים רבים אין תיאור של לבושה של הגיבורה מלבד האמור בכותרת הסיפור. כיסוי הראש נשאר בעינו בנוסח האינטרנט, אלא שהוא עשוי לקבל כאן פרשנות חדשה, לאור משמעותה של המילה 'כיפה' ביהדות. בנוסח

של פרו כיפה אדומה חובשת chaperon – כובע מסוגנן קטן שחבשו נשים בנות המעמד האריסטוקרטי או הבינוני במאה השש עשרה והשבע עשרה. ג'ק זייפס ציין כי נערה שחבשה כובע כזה נחשבה אינדיבידואליסטית ונון-קונפורמיסטית, והכובע עשוי אפילו לרמז על התגרות מינית.²² בחברה היהודית תפקודו של כיסוי הראש הזה מורכב יותר: כיסוי ראש הוא סמל לצניעות ולקבלת הנורמות החברתיות, אך לצבע האדום מיוחסות בדרך כלל משמעויות מתגרות. האסוציאציה העולה מהטקסטים המסורתיים עומדת בסתירה לאפשרות לראות בכיסוי הראש סמל לחסידות ולצניעות. האפקט הכפול המתקבל משום כך בפרודיה היהודית האינטרנטי, מזמין את הקורא לנוע על הציר הנמתח בין קוטב הצניעות וקבלת עול החברה לבין קוטב הנועזות והניסיון לבדוק את גבולותיה (דרך אגב, בתעשייה הענפה של פאות וכיסויי הראש עבור נשות החברה החרדית יש בהחלט ניסיון לספק את הצורך הנשי להתנאות ולהתגנדר, במסגרת הנורמות החברתיות). אך אין להתעלם מן העובדה כי חבישת הכיפה ביהדות היא סמל לקבלת עול המצוות, ואפשר שפריט לבוש זה, על משמעויותיו האויקוטיפיות בתרבות היהודית, מסייע בהפיכת הסיפור לגרסה יהודית מקומית, והאיל והכיפה שהילדה חובשת עומדת בניגוד לשטריימל שחובש הזאב. זאת ועוד, הכיפה היא ביהדות כיסוי ראש שנועד לגברים. במובן זה עצם חבישת הכיפה על ידי ילדה עשויה להיתפס כמעשה התרסה נון-קונפורמיסטי, המתגרה בעולם הגברים, בדומה למשמעות הכיפה בנוסחים המסורתיים. עם זאת בנוסח האינטרנט הזאב מתפקד באופן דומה לתפקודו בנוסחים המסורתיים, שבהם הוא מטפורה לגבר המשתוקק לטרוף נערות צעירות. בסיפורנו נוסף נדבך חדש – הזאב מייצג תפיסת עולם פוליטית ודתית המנוגדת באופן מוחלט לתפיסת העולם שהילדה מייצגת. אם כן הקיטוב איננו על רקע מיני בלבד, אלא גם קיטוב אידאולוגי, בין מערכות חיים סותרות ושונות. בנוסחים המסורתיים של המעשייה אין עדות ברורה לדמות האב, ואילו בסיפורנו נוספה דמות זו. הוספת דמות האב מתבקשת לשם הצגת משפחה יהודית נורמטיבית. האב הוא ראש ישיבה, מעמד שהוא בבחינת משאת נפש לחרדים, הרואים בלימוד תורה אורח חיים אידאלי היאה לאדם היהודי. אין זה מקרה שהוא מוצג כדמות מכובדת, שהרי בסוף הסיפור כיפה אדומה נישאת לתלמיד חכם, כלומר השידוך הולם את מעמדה המכובד. הסיפור מתאים למתכונת של מעשיית התבגרות, שבה בני הזוג נישאים לאחר שרשרת של התנסויות וטקסי חניכה המכניסים אותם לבשלות ולבגרות מינית. בהשקפת העולם החרדית השידוך הוא בעל חשיבות רבה, וככל שהיחוס התורני של בני הזוג נכבד יותר, כן גדל הכבוד שנישואיהם מנחילים לבני המשפחה. ציון הייחוס של הדמויות – האב ראש ישיבה, האם רבנית, כיפה אדומה ילדה חסודה והצייד בחור ישיבה – עולה בקנה אחד עם תוכני הספרות היהודית הדתית, ולא רק החרדית, על דמויות מופת הראויות לחיקוי.

22 זייפס (לעיל הערה 1).

היבטים קונטקסטואליים והיפר-טקסטואליים של השיח בפורום

הפורום 'תורת חיים בעוז' מיועד לבני נוער, ולכן מטבע הדברים רבים מן הנושאים הנדונים בו קשורים בשאלות זהות. כדי להבין את האופן שבו הסיפור 'כיפה אדומה' – הגרסה החדרית! משמש סוכן חברתי בפורום הדתי-הלאומי, יש לזהות את המאפיינים החברתיים והתקשורתיים של הפורום, ולעמוד על משמעויות העשויות לנבוע מפרשנות לא רק של הטקסט ושל נסיבות היגודו אלא גם של מסגרת הפורום שבו פורסם.²³

כאמור רוב הדיונים בפורום עוסקים בשאלות זהות. עדות לכך יש כבר במכתב הפתיחה, המציג את הפורום, הכולל הצהרת כוונות, והמגדיר את קהילת הפורום ביחס לקהילות אחרות.²⁴ מכתב הפתיחה מעביר מסרים לקהל היעד בדומה לאופן שבו מספר עממי יוצר קשר ראשוני עם קהל מאזיניו. בפתח המכתב יש הצהרה כי מטרת הפורום לשלחב יצרים ולקרוא תיגר על 'כיפה', האתר הרשמי של 'בני עקיבא', אשר לטעמם של חברי 'אריאל' אינו מיליטנטי דיו. למנהל הפורום – בדומה למספר העממי, המודע לציפיות המאזינים – ברור כי יזכה לאמון החברים רק אם יספק את צורכי קהילת הפורום. על ידי ההצהרה 'מי הם אויבינו' מגבש המנהל קבוצת זיקה המתלכדת אל מול אויב משותף. מכתב הפתיחה מגבש זהות קבוצתית הנוצרת על ידי שלילת הלגיטימציה של קבוצת השתייכות אחרת. חברי 'אריאל' מעמידים עצמם מול חברי תנועת 'בני עקיבא', בדומה לאופן שבו מוצגים הקטבים בטקסט המסורתי, קרי כיפה אדומה מול הזאב. במכתב נעשה שימוש במכתב הפתיחה של פורום 'כיפה', והוא הותאם לצרכים של 'תורת חיים בעוז'. סיפורי עם, בדומה לפורום באינטרנט, מהווים ביטוי לאישור מוסדות חברתיים ולצרכים חברתיים הקשורים

23 זה מכבר הסב המחקר הפולקלורי את תשומת הלב אל ההקשר שבו נתון הסיפור העממי. ראו למשל: R. D. Abrahams, 'Introductory Remarks to A Theory of Folklore', *Journal of American Folklore*, 81 (1967), pp. 143–158; R. Bauman, *Story Performance and Event: Contextual Studies of Oral Narrative*, Cambridge 1986; C. L. Briggs, *Competence in Performance: The Creativity of Tradition in Mexican Verbal Art*, Philadelphia 1988, p. 15; S. Crowley, *The Methodical Memory*, New York 1990; A. Dundes, 'Text, Texture and Context', *Southern Folklore Quarterly*, 28 (1964), pp. 251–265; ת' אלכסנדר-פריזר, מעשה אהוב וחצי: הסיפור העממי של יהודי ספרד, ירושלים תש"ס; ע' שנהר-אלרעי, מספר סיפור קהל, הסיפור העממי היהודי והישראלי, תל אביב 1994. העניין המחודש שעורר המחקר האנתרופולוגי במחצית השנייה של המאה העשרים בשיח המילולי ובתקשורת בעל פה הניב התבוננות חדשה בפולקלור. ראו: ג' חון-רוקם, 'לראות את הקולות: עיון בהיגוד הסיפור העממי מבחינה תפקודית, סמיוטית ופרשנית', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, י (תשמ"ח), עמ' 20–31; E. A. Havelok, *The Muse Learns to Write, Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present*, New Haven 1986. באמצעות הסיפור יכול המבצע להעביר מידע חברתי שהוא חלק פעיל מן הדרכה החברתית המתחוללת במציאות, והמשקפת את הקונפליקט היומיומי של החברה. ראו: ת' אלכסנדר ומ' גוברין, 'קווים להגדרת אמנות ההצגה של המספר העממי', עיתון 77, 60–61 (תשמ"ה), עמ' 45–51; ר' גרייבס ור' פאטאי, מיתוסים עבריים, תרגם מ' אראל, רמת גן תשכ"ו.

24 http://www.inn.co.il/Forum/lmf_read.aspx/11795 וראו שם 'מכתב פתיחה'.

בגיבוש זהות חברתית, והם מכשיר קתרטי שבאמצעותו ניתן לפרוק מתחים הקיימים בחברה שאליה משתייכים המספר והקהל.²⁵

שאלות הזהות כגון 'מי אנחנו' ו'במה אנחנו שונים או דומים לאחרים', המופיעות במכתב הפתיחה, דומות במהותן לשאלות הזהות העולות מן המעשייה 'כיפה אדומה', אשר היו שראו בה סיפור חניכה של ילדה הגדלה אל חברת הבוגרים. תוכני המכתב, כמו תוכני הפורום עצמו, מופנים לנוער תורני שניתן עדיין לעצב את דעותיו ולהשפיע על בחירתו בשייך חברתי. העיסוק בשאלות הזהות לובש צורות שונות בדיונים הנערכים בפורום. למשל באחד הדיונים עסקו בשאלה מדוע כדאי להדריך בתנועת נוער דתית (הציטוטים כולם מובאים כלשונם, לרבות שגיאות הכתיב והשפה): 'למה להדריך בתנועת נוער דתית? זאת השאלה??? או ככה [...] אני חושבת שהסניף תורם המון לחניכים. הסניף זה מסגרת שמחזיקה חברה, בונה [...] זה בכללי ממשמשש [...] אי"ה אני ירחיב יותר בזמן אחר מתישהוא [...] בהצלחה' (י"ח בשבט תשס"ו, 16 בפברואר 2006, 20:33). אגב הדיון בתכלית ההדרכה בתנועת הנוער דתית עלו שאלות של זהות חברתית, והתשובות שניתנו בפורום על שאלות אלה קשורות במישורין לערכים החברתיים של תנועת 'אריאל'. משתתפי הפורום הם בבחינת חברה מגויסת הנלחמת למען מטרות לאומיות ודתיות, ובדיוניהם משתלבים ניסיונות לארגון פעולות של התנועה, ביטויי תמיכה בתושבי גוש קטיף, נקיטת עמדה בנושאים העומדים על סדר היום הישראלי, כגון הקריאה 'לשחרר את פולארד', והתבטאויות עוינות כלפי קבוצות השתייכות אחרות, ביניהן שמאלנים וערבים. הופעתה של המעשייה בפורום מתאימה אפוא לאופיין הלוחמני של הודעות אחרות המופיעות בו, ואשר מבחינות בין משתתפי הפורום לבין חברי קבוצות אחרות על דרך הקיטוב, על מנת לחזק זהות חברתית קולקטיבית. גד ברזילי הדגיש את התכונות החרדים לליברליות ולגלובליזציה כדרך לשמירה על זהותם הקולקטיבית,²⁶ ותנועת הנוער 'אריאל' היא חלק מן המגזר החרדי-הלאומי בחברה הישראלית.

המעשייה היא סוגה המבחינה הבחנה ברורה ופשטנית בין טוב לרע, ודמויותיה הפלקטיות והסטרואטיפיות מהוות ייצוגים של בני אדם ללא עיבוי פסיכולוגי.²⁷ לא ייפלא אפוא כי מכלל הסוגות העממיות הופיע בפורום דווקא סיפור מסוגת המעשייה, והוא זכה לתגובות חיוביות בלבד. דומה כי בהקשר של הפורום המעשייה ממלאה את פונקציית חיזוק הערכים והנורמות בחברה המשמרת אותה, והיא מציגה תמונת עולם קוטבית המפשטת עבור המשתתפים סוגיות מורכבות ומבלבלות של זהות חברתית ואישית, סוגיות מסובכות ממילא בגיל ההתבגרות.

25 גרייבס ופאטאי (לעיל הערה 23).

26 ברזילי (לעיל הערה 18).

27 M. Luthi, *The European Folktale: Form and Nature*, Philadelphia 1982; שנהר (לעיל הערה 16); ר' ראופמן, 'חזיקה בין סיפורי חלום נשיים לבין המעשייה העממית כאמצעי לבחינת המעשייה כו'אנר נשי', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 2003.

האופן שבו מטפלת המעשייה בשאלות של קיטוב הולם את ההתייחסות לנושא זה בפורום. למשל נושא שכיה בפורום הוא השאלה במה נבדלת תנועת 'אריאל' מתנועת 'בני עקיבא': 'אז למה אנחנו חברי תנועת אריאל? מה האידיאלים שאנחנו כל כך נלחמים עליהם? אנחנו נמצאים בתנועה כי בנ"ע [בני עקיבא] לא מספיק טוב בשבילנו, או כי יש לנו אמירה אמיתית?' (י"ג בשבט תשס"ו, 11 בפברואר 2006, 23:25). ובתגובה: 'ברור שיש מטרה! [...] כדי להנחיל חינוך ראוי לדור שלנו/הצעיר יותר! זוהי הסיבה שבגינה החלטתי להדריך באריאל. וזו המטרה שהצבתי לעצמי בכניסתי להדרכה' (י"ח בשבט תשס"ו, 16 בפברואר 2006, 21:24).

פורום 'תורת חיים בעז' נאבק על הגדרתו העצמית. כדי לבסס להם זהות חברתית משתתפי הפורום חשים בצורך להבדיל עצמם מקבוצות אחרות, בין היתר על ידי שלילת הלגיטימציה של האחר. כך תיארה אחת מחברות הפורום הפגנה שהשתתפה בה, ושכסופה נעצרו היא וחברותיה, לאחר שפגעו בשוטרים ובניידות משטרה: 'אני וחברה שלי היינו בחסימת כבישים ופיניצנו תגלגלים של הניידות. 2 שוטרים התחילו להחטיף מכות רצח. בלי לשמור נגיעה, בלי ערכים, כלום!!! לא היה אכפת להם שלנו אסור להרביץ [...] חיות!!! מה עובר על העולם הזה?' (כ"ז בטבת תשס"ו, 27 בינואר 2006, 10:51). הודעה זו ממחישה את יחסי הקיטוב והשנאה בין מגזרים בחברה הישראלית, והערכים התורניים בהקשר זה אינם אלא עילה והצדקה להשתתפות בפעילות עבריינית. יש לציין כי ערכים תורניים מצויים למכביר גם במעשייה הנדונה, אם כי השימוש בהם פרודי וסטירי. יחסי קיטוב מופיעים אפוא הן בשית בפורום, הן במעשייה בנוסח האינטרנט והן בנוסחים המסורתיים של סיפור 'כיפה אדומה'.

נושא נוסף העולה בפורום הוא תחושות פחד של משתתפות בפורום מפני מפגש עם בני מגזרים אחרים בחברה ובכללם בני מיעוטים. לדוגמה במספר הודעות כתבו משתתפות בפורום כי הן מפחדות לנסוע באוטובוסים מחשש לפיגועים. הודעות אלו מעוררות אסוציאציה לתמה מרכזית הנמצאת גם בנוסח האינטרנט של המעשייה וגם בנוסחים אחרים שלה – הסכנות שבמפגש עם זרים. מספר חוקרים עסקו בנושא זה. מריאנה רמפף למשל הראתה שבאחד מסיפורי ההזרה האירופיים הנפוצים ביותר בימי הביניים הופיעו כוחות עוינים שאיימו על ילדים חסרי הגנה.²⁸ הסיפור ביטא השקפות חברתיות וחינוכיות שעל פיהן מסוכן לדבר עם זרים. לטענתה המזיק המקורי איננו זאב, אלא זאב-אדם (מזדאב). בדומה לכך הזאב חבוש השטריימל שבנוסח האינטרנט נוצר על רקע מציאות חיים המכירה בסכנה שבאויבים.

28 ראו למשל: M. Rumpf, 'Rotkäppchen: Eine vergleichende Märchenuntersuchung', Ph.D. dissertation, University of Göttingen, 1951; וייס (לעיל הערה 1), עמ' 18.

הפורום ונוסח האינטרנט של 'כיפה אדומה' בזיקה לנוסחים המסורתיים – מבט פסיכולוגי

את נוסח האינטרנט של 'כיפה אדומה' בפורום 'תורת חיים בעוז' אפשר לקרוא גם על רקע הפרשנויות הפסיכולוגיות שראו במעשייה כאמור סיפור חניכה מינית של ילדה הגדלה אל חברת הבוגרים.²⁹ נושא זה שכיח בדיונים של משתתפות הפורום, אגב תיאור ניסיונותיהן להיפגש עם בני נוער מתנועת 'בני עקיבא'. להלן דוגמה מהודעה שהועלתה ב"ז בטבת תשס"ז, 17 בינואר 2006, 21:05, ושכותרתה 'מה דעתכם על אריאלניקת שמדריכה בתנועת בני-עקיבא':

שלום וברכה. אני יודעת שהנושא הזה עולה הרבה [...] אבל לי זה די חדש, אז מי כן רוצה להביע את דעותיו – תודה. טוב, אני מכירה מישהי שהיא באריאל והיא מדריכה בבנ"ע [...] הבת המסוימת הזאת הביעה את דעתה ואמרה שאריאל עוזר לה מאוד להתקדם ולבנות את עצמה במסגרת שהיא חיפשה אבל עכשיו אחרי שהיא הרבה יותר בוגרת ואיתנה בדעותיה היא רוצה לתת [...] והיא מרגישה שבבנ"ע היא יכולה לתרום יותר. מה רע בזה שהיא תדריך בבנ"ע??? למה תמיד כשמתחילים לנושא 'אריאלניקת' כמדריכה בבנ"ע' יש תמיד כאלה שמשווים זאת לבשר וחלב – אסור שזה יתערבב ביחד. אני חושבת שאין עם זה בעיה כל עוד הבת מוכנה לזה (בכל המובנים הרחוביים).

הודעה זו עוסקת במישרין בשאלות של זהות ובקשר שבין המעבר מ'אריאל' ל'בני עקיבא' לבין תהליך ההתבגרות. תנועת 'בני עקיבא' גדולה יותר, מבודדת פחות, וחברים בה גם בני נוער חילוניים. לכן היא מייצגת, עבור חברי 'אריאל', את העולם הרחב, כפי שמשתמע גם מאחת התגובות על שאלה זו: 'אריאל היא תנועה שהוקמה על ידי חברה מבנ"ע שפשוט החליטו שאת הילדים שלהם הם מעדיפים בעולם אידיאלי, של דוסים [...] אישור ההבדל הגדול הוא עניין ההפרדה ועניין הבושה. בבנ"ע באמת מקבלים את כולם, מהחילוני המוקצן שבא מבית מחלל שבת, ולא שומר כשרות, עד לדוס מטורף ששומר על קטנות כגדולות' (ו' בשבט תשס"ז, 4 בפברואר 2006, 02:08). המעבר מתנועת 'אריאל' לתנועת 'בני עקיבא' מזכיר את יציאתה של כיפה אדומה מבית אמה המוגן והבטוח אל היער הפראי והמסוכן, כפי שעולה הן בנוסח האינטרנט והן בנוסחים המסורתיים.

הודעה זו, העוסקת בבחורה בפרט ולא בנוער בכלל, נותנת תוקף להשוואה בין הנושאים שאתם מתמודדת כיפה אדומה בנוסחי הסיפור השונים, לבין נושאים המעסיקים את חברות הפורום. סביב הודעה זו התפתח דיון סוער שהעלה את סוגיית החוסן הנפשי של הבנות ואת השאלה אם נוכחותן ב'בני עקיבא' עלולה לגרום להן לזנוח את הערכים שעליהם גדלו

B. Bettelheim, *The Use of Enchantments: The Meaning and Importance of Fairy Tales*, 29
New York 1976

בתנועת 'אריאל'. דיון נוסף נסב על השאלה אם הן מביאות על עצמן נזק בלתי הפיך שעה שהן עוסקות בנושאים הקשורים בתדמיתן ובשמן הטוב. הדיון באפשרות של בנות 'אריאל' להדריך ב'בני עקיבא' נערך בהקשר של חברה החווה את יחסיה עם קבוצות אחרות באופן עדין ואלים. מגוון התגובות על שאלת האסור והמותר דומה למסרים שונים העולים ממגוון הנוסחים של 'כיפה אדומה', אשר חלקם מזהיר מפני סקרנות מינית (כמו למשל הנוסחים הספרותיים), וחלקם מבטא את ניצחון ההתבגרות של הילדה.³⁰ ברבות מן התגובות על השאלה על בת 'אריאל' המבקשת להדריך בתנועת 'בני עקיבא' שיבחו את הבת על אומץ לבה ועל מוכנותה להתנסות בחוויות חדשות: 'אם הבת היא איתנה בדעותיה וחזקה מבחינה רוחנית, אז זה יכול להיות דבר טוב. אולי זה גם חלק משליחותה בעולם – מי יודע??? (חוץ מהקב"ה)' (כ"א בטבת תשס"ו, 21 בינואר 2006, 16:41). מעניין כי קולות ההתנגדות עלו דווקא מקרב הבנים, שראו במעשה זה פוטנציאל לפגיעה בערכי התנועה: 'זה לא אפשרי מבחינה הלכתית. אין רב שמתיר לאדם לרדת ברוחניות אפילו כדי להרים יהודים אחרים' (י"ט בטבת תשס"ו, 19 בינואר 2006, 18:11). ניכר כי בפורום, בדומה למעשייה 'כיפה אדומה' ולמעשיות התבגרות נוספות, הבנות הן אלו המתנסות בהפרת הסטטוס קוו ובחציית הגבולות שבין חברה אחת לאחרת.

מלבד היותה קהילת בני נוער מתאפיינת קהילת הפורום בריבוי משתתפות, בנות. עובדה זו חשובה משום שמדובר בנערות מתבגרות, החשופות לסכנות ניצול מיני או העוללות להפוך למה שמכונה בחברה 'זולות'. כניסתן של הבנות לפורום אינטרנט שמתקיים בו מפגש גם עם בנים, עשויה לעורר תחושות סכנה וצורך של החברה להזהירן מפני ההשלכות האפשריות של המפגש עם זרים, בדומה לסכנות הנשקפות לכיפה אדומה היוצאת אל היער.³¹ המילה 'שוטטות', המקובלת בקרב משתמשי האינטרנט לתיאור תהליך הגלישה, מעוררת אסוציאציה להיבט מסוכן ולא קונפורמי של התקשורת באינטרנט, ומחדדת את קווי הדמיון בין הנערות הנכנסות להרפתקה לא נודעת במרחב הווירטואלי לבין כיפה אדומה המשוטטת ביער.

30 זייפס הביא את טענותיהם של חוקרים כי סיפור העם על כיפה אדומה לא היה רק סיפור אזהרה, אלא גם ניצחונה של ילדה שהתבגרה, ושאינה חסרת אונים אלא ערמומית ואמיצה. ראו: זייפס (לעיל הערה 1), עמ' 20–23. למשל הוא הביא שם את דבריה של ורדייה כי במרבית הנוסחים כיפה אדומה לא מתה אלא הצליחה להערים על הזאב, ולפיכך לא הוצגה כחסרת אונים, כפי שהציג אותה פרו, אלא כערמומית ואמיצה. לטענת ורדייה 'כיפה אדומה' הוא סיפור על הכרזה עצמית דרך למידה וקונפליקט. פרו הוא שהפך את הילדה לחסרת אונים. גם מקינטוש ציינה כי היער בכתיבה הנשית הופך ממקום מסוכן לביטוי מטפורי לאומץ וחופש עצמי של נשים. ראו: מקינטוש (לעיל הערה 1), עמ' 154.

31 פולק הראה כי אתרים ברשת המיועדים לבנות בלבד, ממוקדים בנושאי ההתבגרות המינית ומאפשרים לבנות חיפוש עצמי באמצעות דיאלוג עם בנות שיח הנמצאות במצבן. ראו: פולק (לעיל הערה 7). טקיושי הרגיש שהבנות יוצרות לעצמן מרחב וירטואלי בחברה עוינת כדי להוכיח שאינן חלשות מן הבנים. ראו: טאקיושי (לעיל הערה 7), עמ' 96. באתרים אלה הן מתווכחות על הכול בלי צנזורה. דיוויס טענה שצערות תובעות את מקומן בחברה באמצעות השתתפותן בקהילות באינטרנט. ראו: דיוויס (לעיל הערה 5).

דנדס עסק בעימות הבין-דורי במעשייה ‘כיפה אדומה’. לטענתו הדמיון בין מעשייה זו לבין הנוסחים בעל פה של הטיפוס הסיפורי AT 123 (הואב והגדיים) מלמד כי במרכז הסיפור מתחולל עימות בין אם לבתה.³² האם שולחת ליער בת חסרת אונים, פעולה המובילה את הבת לאכול את בשר סבתה כנקמה על נטישתה. בנוסח האינטרנט העימות הבין-דורי עולה במרומו בלבד. אזהרת האם שלא לסטות מהדרך אינה מצוינת, אך מתוך הכרת הטיפוס הסיפורי הבין-לאומי אפשר להניח כי הכניסה אל היער האפל מהווה סטייה מההנחיות שניתנו לכיפה אדומה. האם הרבנית שולחת את בתה אל סבתה, ומגדישה הן את המתקים שבהכשר הבד"ץ והן את התפילה לשלום סבתא החולה ב'מחלה ההיא'. בכך היא מעגנת את הנפשות הפועלות בסיפור בהקשר של חברה דתית, ולפיכך עצם השיחה עם הואב ביער או עם גברים בכלל היא סטייה מנורמות החברה הדתית.

ביטוי מעניין למתח בין-דורי עולה לא רק מהטקסט אלא גם מן ההקשר שבו הוא מופיע, שהרי הפורום הוא מרחב ביניים שהפעילות בו היא כלי לחיזוק הנורמות החברתיות אך בו בזמן גם אמצעי להגמשתן ולבדיקתן. מצד אחד ההשתתפות בפורום מחזקת את העמדות והערכים של החברה היהודית התורנית הלאומית. עדות לכך היא המרכזיות של הדיונים בשאלות של ערכים, מוסר והשתייכות. מצד אחר הפורום, מעצם היותו מרחב וירטואלי, מאפשר תקשורת בלתי אמצעית עם דמויות זרות, באופן החורג במידה רבה מהתקשורת הנהוגה בחברה הדתית. אם כן המתח בין התנהגות על פי הנורמות הנהוגות בחברה דתית לבין סטייה מהן מופיע הן בנוסחים השונים של ‘כיפה אדומה’, הן בנוסח האינטרנט והן בהקשר הוירטואלי שבו הוא מופיע, בפורום ‘תורת חיים בעז’.

בדמיון שבין המרחב הוירטואלי לבין מרחב היער כפי שהוא מופיע במעשיות, ניתן לדון גם במונחים פסיכואנליטיים לאקאניאניים, בהתייחס אל השפה המקובלת בפורומים וירטואליים, השונה משפת השיח במציאות היומיומית. האינטרנט הוא שדה שיח בעל טרמינולוגיה משלו, והוא כולל אוצר מילים, ביטויים וצורות כתיבה הייחודיים לו.³³ שפה זו אינה מחויבת לחוקים דקדוקיים, היא משופעת ביטויי סלנג, קיצורי מילים, רשלנות, שגיאות כתיב (לעתים מכוונות) וסמלים איקוניים מוסכמים. כל אלה הם חלק מתרבות השיח באינטרנט, ויש להם השפעה על התכנים הנדונים. לאקאן העניק דגש מרכזי לתפקידה של השפה בעיצוב הסובייקט, והשפה על פי תפיסתו מייצגת את החוק ואת הסדר החברתי. מפגשה של השפה כמערכת מובנית עם מה שכינה לאקאן איווי (desire), כאשר השפה מגדירה את מושאי האיווי, משפיע על עולמנו הלא מודע.³⁴ מתוך כך הסובייקט עצמו רווי בהשפעות שפתיות, תרבותיות. המערך השפתי, המכונה הסמלי, הוא מבנה השפה שלתוכו אנו נולדים, והוא מסומל על ידי האב, או כפי שכינה זאת לאקאן – שם

32 דנדס (לעיל הערה 1).

33 L. Nakamura, *Cybertypes Race, Ethnicity, and the Internet*, New York and London 2002

34 J. Lacan, ‘The Function and Field of Speech and Language in Psychoanalysis’, idem, *Ecrits: A Selection*, trans. A. Sheridan, New York 1977, pp. 30–113

האב, והוא מייצג את מושגי התרבות כפי שהם קיימים בשפה. לדברים אלה יש חשיבות שעה שדנים בתמורות החלות בשפה כשהיא משמשת אמצעי תקשורת באינטרנט. בניגוד לאמצעי תקשורת אחרים, לא ניכר כל ניסיון להשקיע מאמץ בסגנון ובשפה של ההודעות המופיעות בפורומים וירטואליים. השפה באינטרנט מסייעת ביצירת תרבות ייחודית לעולם הווירטואלי ומסמנת סטייה מהנורמות המקובלות בעולם המוחשי. במובן זה המרחב הווירטואלי עשוי למלא פונקצייה דומה לזו של היער במעשיות, מרחב שנפרצים בו הצפנים הנורמטיביים.

זייפס הציג פרשנויות שעל פיהן כיפה אדומה סוטה מהצפנים הנורמטיביים, ואשר מדגישות את אופייה המפתה, ומתח ביקורת על הטענה כי בטקסט יש מסר שנשים רוצות להיאנס.³⁵ בנוסח האינטרנט אין עדות גלויה למוטיווציה של כיפה אדומה להפוך לאובייקט של ניצול מיני. היא אינה נכנסת עם הזאב למיטה, וכשהיא פוגשת אותו ביער הוא מחופש לאברך. על מנת להדגיש את תמימותה מסופר כי מדובר בילדה חסודה, בת רב. חטאה היחיד הוא שהיא משוחחת עם זר ביער.

השיחה עם הזר ביער היא פרט משמעותי בהקשר של הדיונים בפורום, שכן חלק גדול מהם מוקדש לבירור שאלת אופי היחסים בין בנים לבנות, וזאת בכותרות כגון 'מה מותר ומה אסור'. לדוגמה אחת המשתתפות שאלה: 'אם אני הולכת לבני עקיבא ואיזה שהו בן אומר לי שהוא רוצה לדבר איתי בצד אל משהו שהוא רוצה להגיד מה לעשות [...] (אני כול הזמן מתחמקת ממנו) מה לעשות צריכה תשובה זריזה' (כ"ד בשבט תשס"ו, 22 בפברואר 2006, 12:15). המשתתפת עסקה בשאלה עד כמה המפגש עם בנים עלול להיות מסוכן. חשוב לציין כי אין מדובר בבן מקבוצת ההשתייכות שלה, אלא בבן מתנועת 'בני עקיבא', הנמצאת ביחסי עימות עם קבוצתה, ומבחינה זו הבן שעליו דיברה המשתתפת הוא בחזקת 'זאב' עבורה. על רקע תפיסת המרחב הווירטואלי במונחים לאקאנאיים שעניינם הסדר החברתי וסטייה ממנו, התיאור 'רוצה לדבר איתי בצד' הוא קונטסטיווי לאופי המרחבי של המקום שבו פוגשת כיפה אדומה את הזאב ברוב הנוסחים, אשר בהם המפגש אינו מתרחש על השביל, כי אם בצדו. ניסוח השאלה מלמד על האמביוולנטיות של השואלת באשר למפגש עם הבן. מצד אחד כתבה כי היא מתחמקת ממנו, ובכך רמזה על הסכנה שעשויה להיות בעצם המפגש. מצד אחר לא הבהירה כי אינה מעוניינת במפגש ולא דחתה אותו על הסף. סגנון התנהגות זה של נערות מצוי גם בנוסחים השונים של 'כיפה אדומה'. כאמור הכובע שחובשת כיפה אדומה בנוסח של פרו מעיד עליה כי היא אינדיבידואליסטית ונון-קונפורמיסטית, ולכן נחשבת למי שעשויה להיות למכשפה או כופרת. טבעה הסקרני מוביל אותה לצרות, בויקה לרעיון שכיהא אדומה נענשה על ה'פשע' שבדיבור עם השטן ועל חלקה בסלילת הדרך לפיתוי ולאונס.³⁶ המשתתפת בפורום, שהיא כאמור חברה בתנועת 'אריאל', ציינה כי היא הולכת למפגש של 'בני עקיבא', ובכך חשפה היבט התנהגותי

35 זייפס (לעיל הערה 1).

36 ראו: שביט (לעיל הערה 1); זייפס (שם).

המקביל להתנהגות אשר בגינה נענשה כיפה אדומה בנוסחים השונים. בקשתה לעזרה דחופה ('אני צריכה תשובה זריזה') חושפת את המצוקה שבה היא נמצאת ואת הצורך הדחוף בסיוע שיבוא מתוך קבוצת ההשתייכות שלה, בדומה לתפקיד הצייד במעשייה במרבית הנוסחים או לתפקיד אברך הישיבה בנוסח האינטרנט. התגובות על דברי השואלת נעו בין גינוי המפגש לבין התרתו, וקיומן של שתי האפשרויות מזכיר את האופנים השונים שבהם נתפס המפגש בין כיפה אדומה לבין הזאב בנוסחים המסורתיים – בחלקם סופה של הגיבורה מר, ובחלקם המפגש מוביל לתקנה ולפיתוח העצמיות. היו תגובות שהציעו לגערה לגלות עוינות כלפי הבחור באופן חד-משמעי, למשל: 'תני לו כאפה' (כ"ד בשבט תשס"ו, 22 בפברואר 2006, 17:48); בתגובה אחרת הוצע לה: 'דברי איתו' (כ"ד בשבט תשס"ו, 22 בפברואר 2006, 14:56). אך ברוב התגובות הוצע 'שידבר זריז ולסיכום תסבירי לו שזאת פעם אחרונה – אם את רוצה שזו תהיה פעם אחרונה' (כ"ד בשבט תשס"ו, 22 בפברואר 2006, 20:24). מן הסיפא 'אם את רוצה' עולה אפשרות שהשואלת דווקא מעוניינת בקשר עם הבחור, ומציגה אותה כשותפה פעילה בעיצוב היחסים ביניהם.

הקבלה בין החברה בפורום לחברות שרווחים בהן נוסחים של 'כיפה אדומה' עולה גם מהדיון בשאלה אם מותר לבנות לחלק חומר הסברה לבנים במו ידיהן, דיון שכותרתו 'האם מותר או אסור'. הדיון נפתח בהודעה: 'אני מבקשת ממכם שתענו לי על תשובה ברורה והחלטית וכמובן תוספת של מקורות. השאלה היא האם מותר שאישה תחלק לגברים ביד חומר על היהדות/דת וכן להיפך? [...] ולא לשכוח להביא מקורות. תודה' (כ' בשבט תשס"ו, 18 בפברואר 2006, 16:46). שאלה זו מבהירה את הצורך בבירור הנורמות המקובלות בחברה באשר ליחסים בין המינים. התגובות על השאלה משקפות את הלך הרוח החברתי ואת הסתיגמות החברתיות בנוגע להפרדה בין גברים לנשים כפי שנדרש בתנועת 'אריאל', לדוגמה: 'מה אומרים על הבת כל הזמן? כל כבודה בת מלך פנימה אישה עדיפות יותר שתייה בביתה [...] אין לה שום סיבה לצאת החוצה ולחלק לגברים חומרי הסברה על היהדות [...] אני מנסה לדמיין אשת רב יוצאת ומחלקת לגברים זה קצת נראה לי מוזר [...] ו"א אני טוענת שזה לא צנוע בכלל [...] אני כמעט נחושה בדעתי שזה אסור' (כ"א בשבט תשס"ו, 19 בפברואר 2006, 13:36). בתגובה אחרת הובעה עמדה מנוגדת: 'ממזמן היה ראיון ב"טל שמים" עם הרב דב ליאור, ושאלו אותו אם בנים ובנות יכולים ללכת לחלק סרטים, והוא אמר שאין בעיה' (כ"א בשבט תשס"ו, 19 בפברואר 2006, 14:32). ניכר כי המגיבים היו מודעים לגוון המיני של השאלה, אך עם זאת לא דחו אותה על הסף אלא ניסו למצוא דרכים שיתירו את המפגש בין המינים באופן נורמטיבי. בדיונים בפורום בסוגיות הקשורות ביצרים ובמשאלות כמוסות, המשתתפים מנסים למצוא דרכים נאותות להתמודד עמן בהתחשב בהיותם שייכים לחברה דתית שמרנית, אך גם לחברה הדוגלת בהתגייסות למטרות חברתיות לאומניות. במקרה זה העילה למגע עם הגבר הייתה חלוקת חומר הסברה דתי, וכך ביטוי של משאלות כמוסות הושווה באמצעות העניין החברתי והדתי. כפועל יוצא מכך מתקבל פער אירוני בין

ההתבטאויות השמרניות לבין ההתאוות לעיסוק מיני־יצרי, הנעשה בשירות הפעילות הדתית המיסיונרית.

פרויד עסק בכמה מכתביו בהשלכות של האופן שבו התרבות מדחיקה משאלות אסורות. הוא קשר את ההיסטריה לאבחנות כלליות כמו השערות של ז'־מרטן שארקו, נירולוג ופסיכיאטר צרפתי, 'שבאפידמיה ההיסטרית שרווחה אצל נזירות בימי־הביניים בולט הגוון הארוטי', ושל־לדים המצטיינים בהתנהגות טובה, מוצאים בהיסטריה דרך לשחרור או ביטוי הדחפים הגסים והפרועים ביותר'.³⁷ פרויד אף הציג כמה מקרים שבהם אי היכולת לחשוב ולדבר על נושאים הקשורים לאהבה ולמשיכה מינית מובילה להיווצרותם של סימפטומים שונים.³⁸ הוא גם סיפר על אישה, גברת פ', שסבלה מסימפטומים פרנאידיים וייחס אותם לגעגועיה לאחיה שהייתה קשורה אליו מאוד, ואשר בילדותם נהגו להציג עצמם עירומים זה בפני זה.³⁹ לאור דברים אלה נראה כי בחברה הדתית המשתפת בפורום ביטויים מיניים יכולים להופיע בשיח באופן עקיף בלבד. זו חברה אשר אין מתאפשרים בה יחסים אינטימיים בין המינים לפני החתונה, וכל עניין ההתנהגות המינית, לרבות הדיבור עליה, הוא בחזקת טאבו. המתח הקשור ביחסים בין המינים בחברה דתית מופיע גם בנוסח האינטרנט של 'כיפה אדומה': המשפט 'וכך הלכו, כאדם וחווה וטיילו ביער האפל והנורא' מבטא אמנם תום השייך לעידן שקדם לאכילת הפרי האסור. אולם אפיון היער כ'אפל ונורא' איננו דומה למרחב גן העדן המקראי שבו התהלכו אדם וחווה עירומים. מתוך כך, ובזיקה לתיאורו של פרויד את המקרה של גברת פ', ההליכה כאדם וחווה מעלה אסוציאציה של הליכה בעירום זה לצד זה, הליכה אשר אינה תמימה כל עיקר, ושבה חברה הדתית היא בחזקת חטא.

דיוני הפורום הקשורים ביחסים בין המינים מאפשרים ביטוי עקיף לצרכים ולמשאלות הקשורים בתחום זה. עיסוקם של משתתפים בפורום בסוגיות הקשורות ביחסים בין המינים בא לידי ביטוי למשל בהודעות שעניינן האפשרות להדרכה משותפת של בנים ובנות, לדוגמה: 'סתם, אני לא יסכים להדריך עם בנות באותו סניף, גם ככה ש [כך!] מספיק ניסיונות ולא צריך להוסיף' (כ"ב בשבט תשס"ו, 20 בפברואר 2006, 19:16). דוגמה אחרת יש בדיון בקושי של בנות לבוא לתפילה מפני שבנים מאחרים לבוא נוגעים בהן בהיכנסם: 'זה ממש מעצבן שבנים מאחרים ואז הם נדחפים בתוך הבנות. אם באמת חשוב לכם בית המקדש אז תעשו מאמץ ותגיעו בזמן. גם ככה אי [נ] מקום. וחוצמיה חזק ואמץ' (ט"ז בשבט תשס"ו, 14 בפברואר 2007, 21:21). בתגובה על הודעה זו השיב אחד הבנים: 'צריך למצוא פיתרון אחר, או דרך עיקוק, או שנגיד הקיר הימני הוא מעבר, אומשהו בסגנון. יום טוב' (י"ט בשבט תשס"ו, 17 בפברואר 2006, 11:02). אחת המגיבות העלתה את האפשרות

S. Freud, 'A Case of Successful Treatment by Hypnotism' (1892), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, ed. and trans. J. Strachey et al. I, London 1953, pp. 117–128

S. Freud and J. Breuer, 'Studies on Hysteria' (1895), *ibid.*, II, London 1955, pp. 20–195

S. Freud, 'Further Remarks on the Defense Neuro-Psychoses' (1896), *ibid.*, pp. 159–185

שלא נורא כל כך לבוא במגע עם הבנים: 'אפחד לא ישים על זה, וגם אם ירצו, א"א שצד ימין יהיה תמיד ריק. אבל עברנו את פרעה ונעבור גם את זה שהבנים כל הזמן עוברים דרכינו' (כ"ג בשבט תשס"ו, 21 בפברואר 2006, 21:40). בתגובה ענה אחד הבנים: 'אז תאלצו באמת להסתדר עם זה, כי כל עוד לא יקבעו כלים ברורים לזה, זה ימשיך' (כ"ה בשבט תשס"ו, 23 באפריל 2007, 18:25). תגובה זו, שסיכמה את הדיון בנושא, מעבירה מסר כי המשתתפים והמשתתפות בפורום מקבלים עליהם את ה'כורח' שבנגיעה, למרות האיסור על כך, ובכך למעשה מאפשרים מגע בין בנים לבנות מבלי לעבור על הצו באופן רצוני ויוזם.

דוגמאות לאופן שבו מוסווה העיסוק המיני על ידי תכנים הלקוחים מהעולם התורני יש גם בנוסח האינטרנט של 'כיפה אדומה'. המשפט 'הואב גבוה, ושטריימל על ראשו ופנים מפחידות לו וזקן על לחיו' טעון מבחינה ארוטית. גם בנוסחים המסורתיים של המעשייה מודגשת היצריות המגולמת בדמות הזאב, אך במקרה זה האמצעים להטענה הארוטית לקוחים מעולם המנהגים הדתי. הן השטריימל והן הזקן הם מן הנורמות הדתיות המעידות דווקא על היותו של אדם צדיק וחסוד. גם כאן מתקבל פער אירוני בין האפיונים המעידים על השתייכותו הלגיטימית של הבחור לעדה החרדית לבין אופיו היצרי והמפחיד. המונח 'זקן על לחיו' מתאר בחור שהגיעו לפרקו, והוא בעל קונוטציה חיובית הקשורה למהלך התבגרות תקין. אך קונוטציה זאת מתמוססת בהקשר האלים והחייתי שבו מתואר הבחור המפחיד. פערים אלה ממחישים את אופני ההסוואה שהחברה נזקקת להם על מנת לבטא משאלות מיניות. אפשר גם כי רמיזות מיניות אלו אינן בהכרח דרך להסוות את המיניות, אלא ביטוי לאקט מתריס או חתרני נוסף, שכן אפשר לקרוא את הסיפור גם כסיפור על הטרדה מינית על ידי מי שמסווה את 'לבושו העירום' בשטריימל וזקן. מקרים של הטרדה מינית אכן מתרחשים מעת לעת בחברה הדתית, ואין לשלול את האפשרות כי בנוסח האינטרנט יש הד לתופעה זו. עם זאת אין בכוחנו להכריע כאן בסוגיית המוטיווציה שבבסיס הנוסח ונסתפק בהצגת אפשרויות הקריאה השונות.

העיסוק בפורום ביחסים בין המינים ובסכנות שבמפגש לא ראוי הומחש באופן קיצוני, מילולית וגרפית כאחד, בהודעה שהעלה אחד המשתתפים, ושכותרתה 'חייבים להפריד את הפורום' הופיעה תגובה: 'תורת חיים בעז חגרי שק' (כ"ג בשבט תשס"ו, 21 בפברואר 2006, 15:43 [ראו האיור בעמוד הבא]).

המודעה כתובה במתכונת פשקוויל, מודעת גינוי שמקובל לפרסם בחברה החרדית בתגובה על אירועי דיומא ולתלות על לוחות מודעות. היא פותחת בקריאה נרעשת, בדומה לפשקווילים המודפסים, הפותחים בקריאה סנסציונית כדי למשוך את תשומת לב העוברים והשבים. המודעה מזוהרה בחומרה מפני כניסה לאתר 'תורת חיים בעז', שאין בו הפרדה בין בנים לבנות; היא מעוצבת בפורמט גרפי של מודעת אבל, ונעשה בה שימוש בצפנים לשוניים המאפיינים את החברה החרדית, למשל במילים ובביטויים מסוימים בעברית, במילים ביידיש וכן בכללי דקדוק של היידיש. פרסום האזהרה באינטרנט, בפורום

בס"ד

תורת חיים בעז חגרי שק!

על זה היה דווה ליבנו!

אשר בחורי ישראל הקדושים בטלים מלימודם והולכים למחשעבים (המתקראים בלע"ז קעמפוטור) לאינטערנעט, ונכנסים שם למקומות טיפופת של הציונים אשר מעטפים עצמם באמתלה של "אוהבי א"י" וכבר ידועים דברי גדולי ישראל על אשר לא יעלו בחומה ר"ל. והם נכנסים להפורום של תנועה אשר מעבירה ילדי ישראל הקדושים על דתם בעלוק נהיית מפיצה על אשר הטל יורד מהשמים וכד' וכל זה הבל הבלים כנ"ל.

ובהנה הפורום מדברים יחד עם הווייבערס ונהיה פריצות גדולה ועל זה נאמר כבר "כל כבודה בת מלך פנימה" כמבואר כנ"ל.

ועל זה הדבר אנו קוראים ל"מוסר" יורדי וחבורתו המשוקצת-משכו ידיכם מילדינו הקדושים והתמימים! צאו מתוך העדה הק'! ידוע שעל אלה הדברים בא עלינו הצרות האחרונות ר"ל!

הועד לטהרת מחננו שע"י ק"ק מ"ח

הוורטואלי אשר מפניו מוזהר קהל הקוראים, יוצר צרימה אירונית. המודעה שבפורום, כמו הכותרת 'הגרסה החרדית', כוונתה פרודית. אך אף כי המשתתפים הגיבו בצחוק על הפן ההומוריסטי של ההודעה דמות הפשקוויל, הם התייחסו ברצינות לשאלת ההפרדה בין המינים בפורום. קיימת הקבלה בין המפגש בין המינים כפי שהוא נתפס במודעה לבין תכנים העולים מנוסח 'כיפה אדומה' – הגרסה החרדית! שהופיע באותו הפורום, בסמיכות זמנים לפרסומה של מודעה זו. המודעה פותחת במשפט על בחורי ישראל הקדושים הבטלים מלימודם, ו'הולכים למחשעבים (המתקראים בלע"ז קעמפוטור)'. בכך היא מציגה את בחורי ישראל אשר אינם מקפידים דיים במצוות בדומה לזאב המתחזה לאברך והולך בטל ביער. הקבלה זו מצטרפת להקבלה שהצגנו לעיל בין מרחב היער המסוכן לבין מרחב האינטרנט הפרוץ. ההומור העולה ממודעה זו נתפס על ידי משתתפי הפורום באופן הדומה להתקבלות נוסח האינטרנט 'כיפה אדומה' – הגרסה החרדית! בשני המקרים ברור היה למשתתפים כי מדובר במעשה אירוני ומשעשע, והם הגיבו במילים 'חמוד', 'מצחיק' וכיוצא באלה. הפן הרציני של תגובותיהם העמיד הן את המודעה והן את 'כיפה אדומה' – הגרסה החרדית! כסיפור אלגורי שנוצר מגודש של יסודות פרודיים.

סיכום

בדיונו בנוסח האינטרנט 'כיפה אדומה' – הגרסה החרדית! שהופיע בפורום הוירטואלי 'תורת חיים בעוז', עסקנו בהיבטים טקסטואליים, הקשריים והפר-טקסטואליים, שיחסי הגומלין ביניהם יוצרים את משמעויותיו המיוחדות של טקסט זה. הראינו כי הקהילה הוירטואלית היא זירה לביטוי נושאים רגשיים ובעלי חשיבות ציבורית ואישית כאחת. היחסים בין המינים הם מן הסוגיות המרכזיות שנדונו בפורום, והדיון בסוגיה זו נסב על תכנים דומים לאלה שבנוסחים המסורתיים של הטיפוס הסיפורי AT 333 והם אף הוצגו בדרך דומה, למשל הצגת היחסים בין הדמויות על דרך הקיטוב והעימות. נראה כי ההשתתפות בפורום וירטואלי המיועד לבני נוער מתנועה דתית-לאומית היא אחת מאבני הדרך במסע רצוף האתגרים של הפנמת הנורמות החברתיות והמיניות השוררות בחברה זו. זאת ועוד, מן הדברים שלעיל ניתן ללמוד כי חברי תנועת 'אריאל' מגבשים את תחושת הזהות האישית והקבוצתית שלהם באורח מיליטנטי, על ידי כך שהם מציבים עצמם באופן קוטבי לקבוצות אחרות, כדרכם של מתבגרים. הופעתו של הנוסח 'כיפה אדומה' – הגרסה החרדית! בפורום וירטואלי המשלב בשיח סיפורים, מאמרים וטקסטים אחרים, יצרה הזדמנות מרתקת לבחון שוב מעשייה ישנה זו בראי נסיבות ההיגוד החדשות הקיימות באינטרנט, ובבחינה זו מצאנו כי המשמעויות המגולמות במעשייה 'כיפה אדומה', על נוסחיה השונים, ממשיכות להתקיים ולהיות רלוונטיות בחברה העכשווית.